پێداچوونەوە بەبیروبۆچوونی هەندێ لەوانەی لە بارەی سیاچەمانەیان نووسیوە

دارا محەمەد عوسمان
(سلێمانی)

(٢ - ٢)

دەفەرمووێت: (سیاچەمانە وەک بەرهەمی ڕەسەنایەتی ئێرەیی و جیاواز لە هی دیتران- بڕوانە متمانە و بەهێزی خۆ، پتەوتر دەکات و ورەی جڤین بەرەو بوونە خاوەن کولتووری خۆیی و تایبەت بەخۆ). ئەمە حەتمیەتی سیاچەمانەیە. کە بوونی خۆی لەناو سەدان ئاوازو ڕیتمی بیانیدا فرە بە چاکی و بە ڕەسەنی دەناسرێتەوە. واتە بیری مایەی ڕەواجی هەیە. کاروانی تا پەسلان بە نەمری دەمێنێتەوە و بیروهۆشی لەگوێی مرۆڤایەتیدا دەنگ دەداتەوە. دیسان لە هەمان سەرچاوەدا دەفەرمووێت! (ئیلیەت جەخت دەکاتەوە کە کولتووری نەتەوەیی ژمارەیەکی بەرچاو لە وردە کولتوورە ناوچەییەکانە، کە ئەوانیش، کاتێ دێتە، پۆلێنکاری دەبنە وردە کولتووری تر.) سامان و کولتووری نەتەوە بەری فراوانە، هەریەکە لەو لقانە سیفاتی تایبەتی خۆی دەپارێزێ، بۆیە وردبوونەوە.. لە ئاوازی بەرزەچڕی سیاچەمانە، لە هەر دێڕێکی، یان دوو دێڕی ئەو ئاوازانە چەندین وێنە و دەقی جوان دەبنە هۆی ئەوە، کە پۆلێنکاری وردی بۆ ئەنجام بدرێت. هەر لە هەمان سەرچاوەدا دەفەمووێت! (سیاچەمانە گۆڕەپانی ڕەخنەکاری و بەرەنگاربوونەوەی عورف! هەر لە سوقراتەوە بیرۆکەیەک پەروەردە کراوە، کە ڕەخنەگرتن لە عورفە.... کەچی سیاچەمانە دەبێتە لایەنێکی ئارام بۆ ڕەخنەگرتن و پساندنی بازنەکانی عورف). واتە تەوق و زنجیری کەلەپچە دەشکێنێ بە ڕوویەکی فراوانەوە و بە هزری ڕیالیستانەوە دێتە مەیدانی ئەو تەنگ و چەڵەمانە، کە گرێبەستن لە بوونی هونەرییەوە.

ئەم ئاوازە بەرزە چڕە هەمـوویان دەکـاتەوە. ئەندێشـە لادەبات، داخـوازی بوونی واقـیع سـەرهەڵدەدات، لەو بوارەدا. ئاوازی بەرزە چڕی سـیـاچەمـانە، هونەری بەرگرییە، لەو بوونەی کە نەتەوە، هەندێ جار هەڕەشە لەمـان و نەمـانی دەکـرێ، بەڵام ئەم ئاوازە، بە ڕووی تەنگژەدا دەوەستێت، دڵنەوایی و بە ڕووخاندنی مرۆڤ لەو ناوچەیەدا بە ئاگـا دێنێـتـەوە. ئەم هۆزانەی (کـاردۆخی) فـرە بەچاکی بۆ گـەواهی ئەم باسە دەست دەدات کە دەفەرمووێت:

وەتەن ئەوانە کەس مەدۆش بەزەڕ
ئانە دۆش بەزەڕ شێتا یاخۆ هەر

هونەری سـیـاچەمـانە، ئاوازی بەرزی هەورامـانە، وەختێک کە (مریەخان)ی دایکی هونەرمەند (ئوسمان هەورامی) سیاچەمانەی چڕیوە، کاتێک (نازەنین خان)ی دایکی هونەرمەند جیهانبەخش سیاچەمانەی فەرمووە، شان بەشانی پیاوان لە هەوراماندا کەس نەبووە بڵێت؛ ئێوە بۆ سیاچەمانە دەچڕن؟ کەواتە سیاچەمانە دەست لەملانی پیاو و ئافرەتانە، نەک تەنیا هونەرمەندی پیاو ئەو ئاوازەی وتووە، بگرە لە نەکیسا، ئەنگارێس، نازەنین خان، بەیزاخانم... تا ئەمڕۆ، وەلامی ئەحمەدی نازاری و لالو حەیدەر و هونەرمەند حەمە قوڵتە، ئاوازی بەرزە چڕی ئەو هەورامانەیان، هاوتای گیانی بەگیانی ژن و پیاو بوو.. ئیدی هەرچەندە ڕەخنەش بگری، ئەوە سەرکەوتنی باسەکە زیاتر دەسەلمێنی. ئەم چەند دێڕە هۆزانە هونەرمەندی ئافرەت بە ئاوازی سیاچەمانە ئەم هۆزانانەی وتووە فرە بە چاکی کاتێ دەفەرمووێت:

ئەی مەرگم دە شەوە ئامارە
پەی بیبین سیاوی دڵەکەم تەمیارە
کەم بۆ کەم لوە کەم دە دژمانی
ئینە سالێوا خۆ جوابا دانی.

ئەمە ئەو دەقەیە، کە گۆرانیبێژی ئافرەت دەیڵێت و ڕووی ئاوازەکەی دەکاتە بەرامبەرەکەی و پێشی دەڵێت و فـرە بە جـوانی تێی دەگـەیەنێ. یەکسـانیش لە ئاوازی بەرزە چڕدا دەردەکـەوێت، بەڵام ئاوازی بەرزە چڕ تایبەت بوون بە سروودەکانی دینی زەردەشت، ئێستا ئەم ئاوازە خۆی بە بەرگێکی دیکە دەبینێ. خۆ ئەگەر ئێمە دەقە دینییەکانی (گاتا)کان بلێین ئەوە چ پیاو چ ئافرەت دەتوانێ وەک لالانەوە لە ئاهورامەزدا بپاڕێتەوە. واتە قەدەغە نەکراوە هەر پیاو ئەو سروودانە بڵێت، بگرە ئافرەتیش شان بە شانی پیاو توانیویەتی ئەو دەقانە بڵێتەوە. لە دیمانەیەکی گۆڤاری (ڕامان)دا، کە ژمارە «٤٤»ە، چاوپێکەوتنێک، لەگەڵ هونەرمەندی دەنگ خۆش (جەمیل نەوسوودی)، لەلایەن جەلیلی عەباسی کراوە. بە م شێوەیە هونەرمەند (جەمیل نەوسوودی) دەفەرمووێت: (سیاچەمانە هەوایەکی سەخت و سەرکەش و چریکەیەکی تایبەتییە و هەموو کەس نەیتوانیوە و ناتوانێ بیڵێ، سوپاس بۆ خوا من توانیومە زاڵ بم بەسەریدا، لەگەڵ کاک (ئوسمان)یشدا، تا سەر بڕۆم و نەخنێکم. با ئەوەش زۆر کەس لەگەڵ ئەو بلیمەتەدا وتوویانە، بەڵام پاش دوو سێ بەزم خنکاون و بەجێ ماون....زۆرتر شەیدای سیاچەمانەم، وەک پێشتریش وتم، زۆر لە بواری سیاچەمانەدا سەرکەوتووم. لەناو سیاچەمانەشدا، نەزمی (ئاخ ئازیزم) لە هەموویان لام خۆشترە و هەمیشە بۆ خۆم دەیڵێمەوە بە تایبەت کاتی تەنیاییم). دیارە مەبەست لەخنکاندن لەسیاچەمانەدا، کە هونەرمەند (جەمیل نەوسوودی) بەکاری دێنێ، مەبەستی ئەوەیە، ئاوازی بەرزە چڕی سیاچەمانە هەناسەی زۆر قووڵی دەوێت، دەبێ وتنی لەسەرخۆ و هێمن بێت حەنجەرەی دەوێت. ئەمە کاری ڕەوای سیاچەمانە چڕانە، نەک دێڕە هۆزانەکان تێکەڵ و پێکەڵ بکرێن. وتمان سیاچەمانە هەناسەی درێژی دەوێت. ڕاستە هەموو هونەرمەندێک ناتوانێ ئەو ئاوازە بەرزە چڕە بڵێ، بگرە سیاچەمانە، سیاچەمانە بێژی تایبەتی دەوێت. ئەوانەش بەپەنجەکانی دەست دەژمێردرێن. هەروەکو ئاشکرایە، جوگرافیای هەورامان، یان بە واتایەکی دیکە سیاچەمانە مەڵبەندی هەورامانەو لە سروودی «گاتا»کاندا، ئەم ئاوازە دەوترێت، بەڵام لەکتێبەکەی (محەمەدی حەمەی باقی)دا، کە دێتە سەر باسی ئاڤێستا ئەو دەفەرمووێت: (ئاڤێستای ئێستا، بریتییە لە شەش بەش، کتێب، (نەسەک) ١-گاتا، ٢-یەسنا، ٣- یەشتا، ٤-ئاڤێستای بچووک، ٥-ڤالیسپەرد، ٦-ڤەندیدان) لەم بەشانەدا، (یەسنا) گرنگترین بەشی، ئاڤێستایە و بریتییە لە حەفتا و دووبەش، یان هات، یان سوورە، یەسناش بەمانای پەرستن و نواندن و نوێژ و جەژنە و

شادی، کە بە هەمووی دەبێتە ئاهەنگی پەرستن، یان ئاهەنگ و جەژنی نوێژکردن. پەرستن یەکتاپەرستی لەکوردستاندا دەستی پێ کردووە، ئاهورامەزدایان پەرستووە و پەیڕەوی ئاڤێستای پیرۆزیان کردووە. واتە دەستوورێک بۆ پەرەپێدانی مرۆڤایەتی، لە هەورامانی دێرۆکدا دەستی پێکرد، بەم جۆرە ئەم ئامۆژگارییانە بە سروودی «گاتا»کان کە بەشێکە لە ئاڤێستا، بە ئاوازی بەرزە چڕی سیاچەمانە لە ئاتەشگەدەکاندا دەوترا، وەک، لاڵانەوە لە ئاهورامەزدا، بەتایبەتی لە ڕۆژی چوارشەممەدا، چونکە چوارشەممە ڕۆژێکی پیرۆزە لە دینی زەردەشتیدا. ئەوکاتەش کە ئاڤێستای پێ نووسراوەتەوە بە خەتی (مادییە) نەک خەتی پەهلەوی، یان هەخامەنشی، چونکە دەوڵەتی (ماد) پێش پەهلەوی یان خەتی کۆنی پارسی کەوتووە. لێرەدا پرسیارێ خۆی دەسەپێنێ، ئەویش ئەوەیە لە هەندێ نووسراو، یان کتێبدا، ئاڤێستا (٥) بەشەو لە هەندێ بۆچوونی دیکەدا (٦) بەشە. لە گۆڤاری ڕامان-ی ژمارە (١٠٧)دا نووسینێک، کە برای نووسەر [عادل محەمەد پوور] وتارێکی بەناونیشانی «سیاچەمانە حەنجەرەی بێگەرد» بڵاوکردووەتەوە، دەفەرموێت: (ئاڤێستا کتێبی ئایینی زەردەشت،کە سەرەتاکەی بۆ پتر لە هەزار ساڵ پێش زایین دەگەڕێتەوە، لە پێنج بەش پێکهاتووە [١-گاسەکان، ٢-یەسنا، ٣-وردە ئاڤێستا، ٤-ویسپەرد، ٥-ڤەندیداد.] من بۆچوونی هەردوو ڕاکە بەڕاست دەزانم، بەڵام بۆچی؟ ئاڤێستای ئێستا شەش بەش و پێش زایین (٥) بەش! ئەمە پرسیاری زۆری دەوێت بۆ ڕاست کردنەوەی ئەو بەشەی ئاڤێستا. وێران کردنی کوردستان و تاڵان و چەرپاوکردنی ئەوە ڕوون دەکاتەوە، لەوکاتەوە تا ئەمڕۆ کە بەرەو هەزارەی سێیەم دەچین، هێشتا کوردستانی مەزن ئازاد نەبووە، بۆ ساغ کردنەوەی ئاڤێستا وەک بناغەی بوونی ئەدەبی و هونەری و فەرهەنگ، زیاتر توێژینەوەی دەوێت، بە هەرحاڵ ئەمڕۆ لە گۆڕەپانی کوردستاندا هەندێ نووسەری دڵسۆز هاتوونەتە مەیدانەوە کە بە دڵسۆزانە کاردەکەن، کە ئەمەش جێگەی پێزانینە بۆ هەمووان. لە هەمان سەرچاوەی پێشوودا (عادل محەمەد پوور) دەفەرموێت: «یەسنا لەقامووسدا لە دێر زەماندا بە مانای سروودی ستایش و ئاهەنگی جەژن و شادی هاتووە، گاتەکان بەشێک بوون لە یەسنای «ئاڤێستا» لە هەورامیدا «یەسە، یەسە، یەزن، یەزن» گۆرانییەکە، دەوترێتەوە و بیرهێنانەوەی هەمان دروودو ستایشە. ئەگەرچی ئەم گۆرانییە، بە چەشنێکی شاد و چەپڵەڕێزان، ئەم نەزمە لەلایەن گۆرانیبێژانەوە، دەوترێتەوە، بەڵام لە بنەمادا گرێدراوە بە هەمان دەربڕینی سۆز و شادی ڕاز و نیازی ئایینی زەردەشتەوە و وەک، تۆرە، میرات و کەلەپوور لەم کولتوورەدا، ماوەتەوە و پارێزراوە. میراتی زەردەشت زۆرە و گەڕان بەدوای ئەو سەروەت و سامانە بە نرخە سنگی فراوان و دەروونی نەتەوەیی دەوێت واتە لەناخەوە هەوڵ بدات بۆ ژیانەوەی (تۆرات میراتە)، ئێمەی هونەرمەندو ڕۆشنبیران بە شانازییەوە بەهانای ئەو کولتووورە نەمرەوە دەچین. نەک هانا بردن بۆ ئەم لاو ئەولا، کە زیان بە هونەری ڕەسەنی کوردی دەگەیەنێ. ئەگەر بە شێوازی زانستی جیای نەکەینەوە، ئەوە ئاستەنگەکان گرێ گرێ دەبن. بەزووترین کاتیش ناگەینە ئەنجام، بۆیە بە لەنگەرسازی ورد و بەتوانای بیری نەتەوەییەوە بۆ بۆچوونەکان بچین، ئەوە بێگومان هەزاران ئاوازی دێرینی [یەزن، یەزن]ی زەردەشتی ڕزگاری دەبێت لە هەمان سەرچاوەی پێشوودا دەفەرموێت (گۆسان، Gosan)یان بە تۆزێ ئاسانکارییەوە (تسامح) بڵێین (Gosan) کە لە توخمی گۆ+سان پێکهاتووە، (گەور، کبر) یان گاور (مەجووس) و گەور پاڵەوان نامسوڵمان لادەری دین، زاراوەیەکەبۆ زەردەشتییان و مەجووسییان بەکاردەهات. بەعەرەبیش بوو بە کفر، کافر، (سان)یش بە دوو واتا بەکاربراوە، یەکەم بە مانای سوڵتان، کەواتە مانای ئەوەڵ گەورەسان فرێدانی فۆنۆلۆژی «ڕ» قرتاوە، بووەتە گۆسان یانی کەسێ، یان کەسانێک- کە هونەرمەند بوون- هونەری گۆرانییان بۆ (سان)ەکان، (سوڵتان)ەکان، (شالیار)ەکان چڕیوە، وەک (باربەد و نەکیساو بامشادو رامتین و یان لە چاخی (ماد)ەکان، (ئانگارێسن) یان (ئورام)ەن، لە پێش و پاش ئیسلام (فەهلەویاتی، باباتایەر) یان پاش ئیسلام لە سەدەی چواردەمدا (ڕوودەکی) یان سروودەکانی یارسان، (یاری سلتان لە سەدەی چوارەمی کۆچی (١١٠٠) زاینی وتنەوەیان بە ئامێری تەنبوورە، هۆرە و بە تێکڕا گۆرانی کوردی، هەورامی، سۆرانی... مەولەوی تاوەگۆزی). مەبەست لێرەدا ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە ئەو کولتوورەی،

کە شێوە دیالێکتی هەورامانییە، کە پارێزگاری ئەو سامانەی کردووە، لە هەموو سەدەکاندا تا ئەمڕۆ، ئەمەش پیرۆزی ڕەسەنایەتی ئەو شێوەیە، بە شێوەی ژیاری و شارستانی، بە ئەنجام دەگەیەنێت. بە تایبەتی ئاوازی بەرزە چڕی سیاچەمانە، ئەگەر تەماشای کولتووری جیهان بکەین، دەبینین هەریەکەیان بۆنەیەکیان هەیە، کە شانازی پێوە بکەن، بەڵام ئێمە دەیان بۆنەمان هەن هێشتا بە تەواوەتی زیندوومان نەکردوونەتەوە. بۆ نموونە ئامێری تەنبوور، ئەم ئامێرە یەکێکە لە ئامێرە موزیکییە کۆنەکانی کوردی، تا ئێستا لەلایەن زۆر کەسەوە وتراوە ئەم ئامێرە کوردی نییە، بەڵام کاک ئازاد عەبدولواحیدی نووسەر لە کتێبی تەنبووردا، کە لەساڵی (٢٠٠٦)ی زایینی، لە چاپکراوەکانی بەڕێوەبەرایەتی ڕۆشنبیری «ڕامان»، ئەم کتێبەی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی- چاپی یەکەم، کە بەم شێوەیە دەفەرموێت: (سەرچاوەی سەرهەڵدانی ئەو ئامێرە بە زۆر بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان، دەگەڕێتەوە، چونکە وەک لێتوێژەرەوە نووسیویەتی، لەلای ڕێبازە باطنییەکان بەکارهاتووە، بە زۆریش لەلای ئەهلی حەق و کاکەیی و عەلی ئیلاهییەکان و ئاینزاکانی دی، کە هەموویان کوردن و لەناو ئەواندا دەرکەوتووە) ئەم بۆچوونە لەسەر ئامێری تەنبوورە فرە ڕاستە و هەموو ئاوازەکانی پێ لێدەدرا، بە تایبەتی مەقامی (ئەڵڵا وەیسی)، (ئای ئای)، گۆرانی (چەمەری) و بەشێوەی دابەش مۆزیکی تەقسیم، سیاچەمانەی پێ لێدەدرێت. واتە لەگەڵ لەرینەوەی حونجەرەی گۆرانیبێژدا فرە بە جوانی دەلوێت، لێرەدا هۆنراوەیەکی (بێسارانی) وەک دەقێک بۆ سیاچەمانە، کە خۆم ئەو سیاچەمانەیەم وتووە. بەم هۆزانەی (بێسارانی)، کە ئاخافتن لەگەڵ خۆیدا دەکات و باسی منداڵی و دوایی پیربوونی، کە چۆن نازداران سڵیان لێ کردووەتەوە، واتە نەچوون بەلایدا لەکاتی پیریدا دەفەرموێت:

ئاخ پەی منداڵی، ئاخ پەی منداڵی
ئاخ وا دێغا پەری منداڵی
گۆشەی خاترم جەغەم بی خاڵی
لا قەیدبیم جەتەعن بەوەشی و تاڵی
هەر بازیم مەکەرد من چەنی یاران
مەشیم وەباوش نازک نازداران
نازاران جەمین لێم نمەپۆشان
مەکەردم سەیران زوڵفی وەش بۆشان
ئیسە جەشوومی زەمانەی باتڵ
نازاران یەک، یەک لێم مەکەران سڵ

لە ڕامانی ژمارە (١٠٧) دەفەرمووێت: (لەم پرۆسە زەمینەدا وەک باسمان کرد ڕەوتی (کرکە)، سروود، گۆرانی، هۆرە سیاچەمانە، لەسەر واتای دەستەواژەکە، باس دەکەین، هەر لە دێر زەمانەوە، لە چاخی (ماد)ەکان، دەسپێکی ئەم دابە لەلایەن (ئانگارێس) تا هەخامەنشینی پارتەکان بەناو «گوسان» و ساسانییەکان بەناوی خونیاگەری پاشان (عاشوق، عاشیق) و ئورامەن و یارسان و نەیچی و موتریب و مغنی... تا ئەمڕۆ گۆرانی گرێدراوە...

دیارە ئەو هەموو وشانە بۆ واتای گۆرانی- ستران، بەکارهاتووە. ئەوەش ئەو دیاردەیە دەسەلمێنێ، کە زمانی کوردی بەرخودانی چاکی کردووە، لە بوونی خۆی و مانەوەی فەرهەنگ و هونەر. هەمان سەرچاوە دەفەرمووێت: (وەک مێژوو بۆمان دەگێڕێتەوە، کوردەکان بە تایبەت، بە تایبەت هەورامییەکان بۆ بەرز ڕاگرتن و مانەوەی ئەم «کرکە»، «نەغمە» لە هیچ حاڵەتێکدا نەسرەوتوون... وەکو پرەنسیپێکی تایبەتی لە دەقی شیعر و مۆسیقای هەورامانی توخمێکی جیاکەرەوە، لە شیعری کوردی سۆرانی- فارسیدا، کە مەبەستم «ئەو هاماوە دەنگ یان ئەو هێشووە دەنگانەیە کە لەو پێکهاتەی شیعری هیجاییدا بەهۆی چڕی فۆنیمەکان و شەپۆلە دەنگەکان مۆسیقای تایبەتی دروست دەکەن (دەنگ تەوەری).... کە بڕگەی کورت و درێژەکان دەشارێتەوە و خۆی لە کێشی عەرووزی- لە شیعری کلاسیکی کوردی- سۆرانی، فارسی، عەرەبی جیادەکاتەوە و دەبێتە کۆمپۆزسیۆن و ڕیتم بۆ شیعرەکە.

ئەم بۆچوونەیان زۆربە باشی بۆی چووە، چونکە وەک وتمان هۆزانی پەنجەیی لە شێوە دیالێکتی هەورامانیدا، لەسەر بناغەی خۆی لای نەداو، بگرە ڕۆژ بە ڕۆژ لەو دەڤەرەدا هەر پەیڕەوی ئەم ڕێچکەیەی کردووە. کە هونەری کوردی و ئەدەبمان پێی دەوڵەمەند بووە. هەمان سەرچاوە دەڵێت: (ئاوا خەسڵەتێکی مۆسیقایی لە شێوە زمانی هەورامیدا، لەسەر بنەمای دەنگ تەوەری دەبێتە هۆی ئەوەی کە گۆرانیبێژ بۆ پڕکردنەوەی ئەو دەنگانە و

چراندنی سیاوچەمانە و کێشاندنی شەپۆلە دەنگەکان پشت بە گەروو ببەستێ و بینی بۆبخواتەوە، ئەمە خۆی فەلسەفەی پڕ ئاستەنگ و بە کۆمەڵ هەروەزی تاکەکان لە هەرێمی شاخاوی هەورامان دەگەیەنێ). لەرینەوەی دەنگە ژێکانی سیاچەمانە چڕ ئەوە دیاری دەکات، کە زیاتر ئاوازی بەرزەچڕ هارمۆنی و سپرانۆ لە حونجەرەی هونەرمەند کۆببێتەوە. ئەمەش بووەتە هۆی ئەوە ئەو ئاوازە زۆر پەیوەست بێت بە هەورامانەوە. لە «گاتا»کان تا ئەمرۆ هەر بەنەمری ماوەتەوە. بەڕای خۆم وەک لەسەرچاوەکەدا دەڵێت ڕەشبینی لە کراسی دەرەدامان بەدی دەکرێت، بگرە ئەو کراسە دەرەدامانە، تەنیا بۆموغەکان بووە، لەکاتی پاڕانەوە لە ئاهورامەزدا. هەرچەند لەسەر ئەم ئاوازە بەرزە چڕە، وەک ئەوە وایە کە درەختێک لە دەشتێکی پان و بەریندا لەدوورەوە بە کەمی کە نزیک بێتەوە تاپۆی گەورە دەبێت. ئەمەش بۆچوونی مامۆستای نەمر «گۆران»ەکە دەفەرموویێت:

عەشقی ئێوارەی سەرە ڕێی کانی
بەر نەداتە چەم کڵپەی گۆرانی!
ڕۆژ ئاوا ئەبێ چەم تاریک دایە
دەنگی «کنالەیل» هەردوایی نایە
مانگ بە تریفەی ناو دێ ئەکاکەیل،
هێشتا هەر گەرمە ناڵەی «کنالەیل!»
«سیاچەمانە.... سیاچەمانە...)
بەهەشتی عەشقە ئەم هەورامانە!
ئەوەندەی داروبەردی هەورامان،
ڕەحمەت لە ژنی بەژن و بالاجوان!
«سیاچەمانە... سیاچەمانە!
هەورامان جێگای سیاچەمانە!

ئەم وەسف و باس و جوانییە، کە مامۆستا گۆران لە بارەی سروشتی هەورامان- سیاچەمانەوە، بەڵگە و ڕاستی ئەوە دووپات دەکاتەوە. هەورامان و سیاچەمانە دوو وشەی ئاوێزانی یەکدین و هەرگیزاو هەرگیز ئەو دوو وشەیە، یان زێدی سیاچەمانەی ئاتەشگەدە، تایبەتە بە سیاچەمانە چڕی دەڤەری دەلالەوە- وەهانەی لەبن نەهاتووی هونەری ڕەسەنمانە- [لە ئەلفبێیەکی موزیک ع.ع. سەگرمەدا هاتووە! (کۆی هاتووچۆکانی لەرینەوەکان، یەکە (Unit)یە بۆ پێوانی گۆڕینەکانی چێن و بە ژمارەی لەرینەوەکان لە چرکەیەکدا، دەوترێ لەرە چرکە (Fregueny). هەمیشە لەرە چرکەی نۆتەی بەرز لە لەرەچرکەی نزم گەورەتر و زۆرترە) ئەو دەنگانەی، کە لە سیاچەمانەدا پەیدادەبن هەردوو لەرەکە، واتە بەرزونزم، بەیەک جار لە قورگی هونەرمەندی سیاچەمانە چردا دەوترێت، هەر لەوکاتەدا گۆڕان بەسەر دەنگەکاندا دێنێت. کە ئەمەش خەسڵەتێکی تری سیاچەمانە ڕوون دەکاتەوە. لە دیوانی مەولەویدا ل.٣٠، دەفەرموویێت:

تا مطرب وەساز حەنجەرەی بێ گەرد
هوردۆ مەقامێ دەوا کەرۆ دەرد
بەڵ ناکا نەی چی بەیۆ جەلاوە
وە مەقامەکەی قەقنەس ئاساوە
بەز مێمان جەم بۆ چوون هەردەجاران
بنۆشێن جامێ وە یاد جاران.

لە گۆڤاری (ڕامان)ی ژمارە (٩٩)دا جەلیلی عەباسی دەفەرموویێت: دەمەوێت لەسەر گۆرانییەک بوەستم، ئاوڕ لەلایەنە مێژووەکەی بدەمەوە، کە ئەویش پێی دەوترێت (گەردوون چی بکەم) (گەردوون چی بکەم) هەوایەکی کوردی و ئاوازێکی هەرە مێژینەیە و سەرچاوەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی سەرهەڵدانی خودی (زەردەشت) و هۆنینەوەی کۆپلە سەرەتاییەکانی (گاتا)کان، واتە گەلێ پێش (ئاڤێستا). ئەم هەوایە لە دەزگای (شوور)دایە و لە خانەبەندیی گۆرانییەکاندا دەکەوێتە خانەی (خاو)، یاخود (گوشی)یەوە، بە هەوایەکی بەرزە چڕ ئاسایی نیمچە سەرکەشەوە لەنێوان سیاچەمانە و وردە بەزمدا دەوترێت:

گەردوون چی بکەم، چیم دەسەڵاتە
ڕۆحم ئێشک چی دەورەی بالاتە
بالا بالاتا، بالا مرمانی
وێنەی گەلاوێژ پرشنگ مەشانی
هەر کەس کەسێش هەن منیچ تۆم هەنی
دڵەکەم دەربارەت بیەن تەوەنی

لەم چەنددێرە هۆنراوەیەدا، کەسێک گلەیی لە کەسێکی دیکە دەکات، یان باشتر بڵێم شیعرەکە، پەیامی گلەیی ئامێزی ئەویندارێکە بۆ دڵبەرەکەی، هەندێک تاوانی بێ وەفایی یاخو لانەوازی و خەمساردی دەخاتە پاڵ، کەواتە

ئاوازی بەرزەچڕ لەگەڵ پەیدابوونی مرۆڤی ئەو ناوچەیە ئاشنایە و ئەوەش جەخت دەکاتەوە، کە هونەری بەرز وەک! یادگاری دەمێنێتەوە لەناوچوونی مەحاڵە، چونکە ئەو دەقانە مۆرکی ئەو زادەیە کە هەورامانی ئاهورامەزداییە و هەورامان هەمیشە شوێنی ئەوە بووە. کە ئازادی بۆ مرۆڤ بڕەخسێت، هەرگیز ڕەشبینی لەو ئاوازانەدا بەدی ناکرێت،کە مرۆڤ دڵی پێتەنگ بێت، بگرە هەردەم ئاهورامەزدا، پشت و پەنای چاکە بووە، کە چاکەش هەبوو ئادەمیزادیش بیری چاک دەبێت، کە بیریش چاک بوو،کرداریش باش دەبێت، کەواتە مەبەست لە ئاوازی بەرزە چڕی سیاچەمانە ئەوەیە، لاڵانەوە بۆ ئەوەیە کە ئاهورامەزدا پەنامان بێت، ئەوەش دەبێتە مایەی دڵخۆشی بۆگرۆی مرۆڤایەتی، هونەریش ڕێگەی مرۆڤایەتییە بۆ «تاک و کۆ» هونەربەشێوەیەکی گشتی ئاوێنەی بێگەردی ڕێبازی ئازادی و یەکسانییە، بۆیە هەردەم هونەرمەند یان هۆزانڤان، یان ئەوانەی شتی بەکەڵک بۆ نەتەوەکەیان دەکەن هەر بە نەمری ئەویادگارییانەیان دەمێنێتەوە. لە گۆڤاری «ڕامان»ی ژمارە «٤٦»دا جەلیلی عەباسی چاوپێکەوتنی لەگەڵ هونەرمەند (شەفیع کێمنەیی) کردووە و دەفەرمووێت: (باوکم و مەجنوونی برام دوو دەنگ خۆشی بەهرەیی هەورامان بوون و خاوەنی گەرووەکی تایبەت و دەنگێکی زوڵاڵ بوون و جێ پەنجەیان بەسەر سنگی سیاچەمانەوە تا ئێستاش دیارە و بۆ خۆیان خاوەنی یادی تایبەت و ناونیشان و هەرواش نەزمی تایبەتن لەگۆرانیدا.... هونەرمەندی ڕەسەنیش، بە کەسێ دەوترێ، کە دەنگ و هەناسە و چریکەی ڕەسەنی هەبێت، سیاچەمانە بناسێت و بە جوانی بەسەریدا زاڵ بێت و زانستییانەش لە پێناوی گەشەو نەشە پێدانیدا هەوڵ بدات و چالاکی بنوێنی)..

گوندی کێمنە بناری تەخت و دالانی هەوای چریکە و شنەبای خاوێنی هاوینی وای کردووە، کە زۆربەی سیاچەمانە چڕەکان لە گوندی کێمنەی هەورامانی لهۆن هەڵکەون. دەمێک برایانی کێمنەیی. دەمێک سیاچەمانە چرانی کێمنەیی-یان پێ دەوترێت و قوڕگیان بۆ ئەو ئاوازە بەرزە چڕە زۆر بە جوانی لواوە. ئەم ڕاوبۆچوونانەی هونەرمەند و نووسەران، لەسەر ئاوازی بەرزە چڕیان نووسیوە، بۆخۆیان ئەم بۆچوونانە سەرچاوەن و هەریەکەیان داهێنانی لە بارەوە نووسیوە. واخەریکە نووسەر و هونەرمەندی نەتەوەکەمان بیروهزریان بۆ کولتووری خۆیان دەخەنە کار، چونکە هەر میللەتێک لەسەر بنج و بنەما- سەرەکییەکانی بۆخۆی خزمەتی هونەر نەکات، ئەوە بێگومان ناتوانێت لە هونەو و ئەدەبی میللەتان بگات، من پێم وایە سیاچەمانە هەموو ئامێرە مۆسیقییەکانی زۆر بە جوانی لەگەڵدا دەگونجێن، ئەوەش کەوتووەتە سەرشانی مۆزیک ژەنەکان.. پەنابردنە بەر ئەو ئامێرە ڕەسەنانەی کوردی وەک: شمشاڵ- تەنبوور- دەق- دەهۆڵ ئەم چوار ئامێرە لەگەڵ پێنجەم ئامێر کە زووڕنایە، ئاوێزانی سەمفۆنیا بکرێن و بە تەکنیک لەگەڵ ئامێرەکانی مۆسیقای جیهانیدا بگونجێن. ئەوانەش هەریەکەیان نرخ و بەهایەکی فرە چاک بە گیانی مۆسیقای ڕەسەنمان دەدەن. کە لە پێشەوە ئاماژەم بۆ بنەما مۆسیقییەکان کرد، ئەوەش ئەوەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە کە تاموچێژی مۆزیکی خۆمان بزانین، ئەوکاتە بە سانایی فێری وردەکارییەکانی گەلانیش دەبین. لە ئەلفبێیەکی... ع.ع. سەگرمە دەفەرمووێت: هەوڵبدەن لە ڕێزمانی مۆزیکدا کەمێک شارەزابن، بۆ ئەوەی بتوانین نۆتەی ئاوازەکان و یاوەری کردنەکانیان بە تەواوی بخوێننەوە و تێبگەن.

ئەوکاتە چێژ لە موزیک وەرگرن و هەست بە نهێنییەکانی دەکەن ڕاستە ئەگەر هونەرمەندی سیاچەمانە چڕ شارەزایی چۆنیەتی هەڵبژاردنی دەقی شیعری، کە لەگەڵ ئاوازەکەدا بگونجێ ئەوە زیاتر گۆرانیبێژ دەتوانێت لە بوارەکەیدا سەرکەوتوو بێت لە گۆڤاری ڕامانی ژمارە (١٠٨) ساڵی ٢٠٠٦دا، حەبیبوڵڵا تابانی وتارێکی لەسەر موزیک نووسیوە بەناونیشانی (مۆسیقا و پێشینەی لە کوردستاندا) بەم شێوەیە دەفەرمووێت: (مۆسیقا لەکوردستاندا پێشینەیەکی کۆنی هەیە، هەندێک ئاوازی تایبەتی وەکو «حەیران» لە کوردستاندا، کە شێوەیەک لە مەقام و ئاواز بە کۆنترین شێوازی مۆسیقا دەژمێرن. بارودۆخی جوغرافی و سروشتی ئەم سەر زەمینە بە جۆرێک، کە لە هەستی خەڵکی ئەم ناوچەیە ڕەوانبێژی و ناسکی دەنگ دروست دەکات و بەهۆی ئەم بارودۆخەوە هونەرمەندانی ئاوازی ئەم سەرزەمینە بەردەوام لە هونەرمەندانی بەناوبانگی سەردەمی خۆیان بوونە و ئێستاش هەن). ئەم

بۆچوونه فره ڕاسته، بەڵام كه خوێندنەوەی مەیدانی نەبێ، ئایا هەر بەو شێوەیە هونەری كوردی ساغ دەكرێتەوە بێگومان ئەمە دەسەڵاتی دەوێت بۆ ئەوەی ئەو مۆركە نەتەوەییە بگێڕینەوە سەر دۆخی سروشتی خۆی لە كوردستاندا.

سەرچاوەكان:

١- محەمەد ئەمین هەورامانی- گوڵزاری هەورامان- چاپی یەكەم- ساڵی ٢٠٠٤- هەولێر.

٢- محەمەد ئەمین هەورامانی- مێژووی هەورامان- چاپی یەكەم- ساڵی ١٣٨٠- تاران.

٣- محەمەدی حەمەباقی- مێژووی مۆسیقای كوردی- چاپی یەكەم- ساڵی ١٩٦٦- ئێران.

٤- مامۆستائەنوەر قەرەداغی گۆڤاری «ڕامان»ی ژمارە«٦٨» ساڵی ٢٠٠٢- هەولێر.

٥- جەلیلی عەباسی، گۆڤاری «ڕامان» ژمارە«٤٥» ساڵی ٢٠٠٠- هەولێر.

٦- جەلیلی عەباسی، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٧- جەلیلی عەباسی، گۆڤاری «ڕامان» ژمارە«٦٣» ساڵی ٢٠٠١- هەولێر.

٨- جەلیلی عەباسی، گۆڤاری «ڕامان» ژمارە«٤٧» ساڵی ٢٠٠٠- هەولێر.

٩- مەلا عەبدولكەریمی مودەڕیس- دیوانی مەولەوی- چاپی یەكەم- ساڵی ١٣٨٠هـ ١٩٦١- بەغدا.

١٠- جەلیلی عەباسی، گۆڤاری «ڕامان» ژمارە«٤٨» ساڵی ٢٠٠٠- هەولێر.

١١- جەلیلی عەباسی، گۆڤاری «ڕامان» ژمارە«٥٦» ساڵی ٢٠٠١- هەولێر.

١٢- ڕەووف محەمەد پوور، گۆڤاری «ڕامان» ژمارە(١٠٥) ساڵی ٢٠٠٥- هەولێر.

١٣- ڕەووف محەمەد پوور- هەمان سەرچاوەی پێشوو.

١٤- ڕەووف محەمەد پوور- هەمان سەرچاوەی پێشوو.

١٥- ڕەووف محەمەد پوور- هەمان سەرچاوەی پێشوو.

١٦- محەمەد ئەمین كاردۆخی- دیوانی كاردۆخی- چاپی یەكەم- ساڵی ١٩٧٨ز- بەغدا.

١٧- دارا محەمەد عوسمان- دەستخەت- فۆلكلۆر- چاپ نەكراوە.

١٨- جەلیلی عەباسی، گۆڤاری «ڕامان» ژمارە«٤٤» ساڵی ٢٠٠٠- هەولێر.

١٩- محەمەدی حەمەباقی- مێژووی مۆسیقای كوردی- چاپی یەكەم- ساڵی ١٩٦٦- ئێران.

٢٠- عادل محەمەد پوور، گۆڤاری «ڕامان» ژمارە«١٠٧» ساڵی ٢٠٠٦- هەولێر.

٢١- عادل محەمەد پوور، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢٢- عادل محەمەد پوور، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢٣- عادل محەمەد پوور، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢٤- عادل محەمەد پوور، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢٥- ئازاد عەبدولواحید- كتێبی تەنبوور- چاپی یەكەم- ساڵی ٢٠٠٦- هەولێر.

٢٦- عادل محەمەد پوور، گۆڤاری ڕامان«١٠٧» ساڵی ٢٠٠٦- هەولێر.

٢٧- عادل محەمەد پوور، هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٢٨- صدیق صفی زادە- دیوانی بێسارانی- چاپی یەكەم ساڵی ١٣٨١- سنە.

٢٩- عەبدوڵڵا گۆران- دیوانی گۆران- چاپی یەكەم- ساڵی ١٣٨٤ هەتاوی- تاران.

٣٠- ع.ع. سەگرمە- ئەلفبێیەكی موزیك- چاپی یەكەم- ساڵی ٢٠٠٥ز- سلێمانی.

٣١- مەلا عەبدولكەریمی مودەڕیس- دیوانی مەولەوی- چاپی یەكەم ساڵی ١٩٦١- بەغدا.

٣٢- جەلیلی عەباسی، گۆڤاری «ڕامان» ژمارە«٩٩» ساڵی ٢٠٠٥- هەولێر.

٣٣- جەلیلی عەباسی، گۆڤاری «ڕامان» ژمارە«٤٦» ساڵی ٢٠٠٠- هەولێر.

٣٤- ع.ع. سەگرمە- ئەلفبێیەكی موزیك- چاپی یەكەم- ساڵی ٢٠٠٥ز- سلێمانی.

٣٥- حەبیبوڵڵا تابانی- گۆڤاری«ڕامان» ژمارە«١٠٨» ساڵی ٢٠٠٦- هەولێر